

Ο Αἱ Βασίλης και η Πρωτοχρονιά

Στα 49 του, ανήμερα πρωτοχρονιάς του 379 μ.Χ., έκλεισε τα μάτια του για πάντα ο Βασίλειος. Η Καισαρεία, η μεγαλούπολη των 400.000 κατοίκων, που τον γέννησε και τον ανέθρεψε, βυθίστηκε στο πένθος. Είχε κιόλας πίσω του εννιά χρόνια ασίγαστης δράσης ως επίσκοπος της πρώτης μετά την Κωνσταντινούπολη εκκλησίας και είχε προλάβει να γυρίσει τον κόσμο, να σπουδάσει, να μονάσει και ν' αγιάσει. Κι έμελλε να γίνει θρύλος.

Γεννήθηκε το 330, χρονιά που η οικουμένη είχε στραμμένο το βλέμμα της στα εγκαίνια της νέας πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας: της Κωνσταντινούπολης. Ανήκοντας σε πλούσια οικογένεια, μπόρεσε να σπουδάσει στην πατρίδα του, Καισαρεία, στην ανερχόμενη Κωνσταντινούπολη αλλά και στην Αθήνα που τότε ακόμα διατηρούσε σχεδόν ακέραιο το αρχαίο της μεγαλείο. Διδάχθηκε φιλοσοφία, αστρονομία, ρητορική κι άλλες επιστήμες και βάλθηκε να ταξιδεύει. Γνώρισε την Αίγυπτο, τη Συρία και την Παλαιστίνη κι επέστρεψε στην πατρίδα του πλούσιος σε γνώσεις κι εμπειρίες. Εκεί, μοίρασε την περιουσία των γονιών του στους φτωχούς, εγκατέλειψε γι' άλλη μια φορά την πόλη του και πήγε καλόγερος στον Πόντο. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος. Στα 370, όταν πια ήταν σαράντα χρόνων, εκλέχθηκε επίσκοπος Καισαρείας.

Η φήμη του ως φωτισμένου, φιλόανθρωπου και μαχητή της ορθοδοξίας απλώθηκε σύντομα παντού. Από τους ελάχιστους ιερωμένους που μπόρεσαν να συνδυάσουν τη διδασκαλία της χριστιανικής θρησκείας με το μεγαλείο της ελληνικής αρχαιότητας, προέτρεπε τους νέους να διαβάζουν τα αρχαία ελληνικά κείμενα κι άφησε παιδαγωγικό σύγγραμμα με τίτλο «Προς τους νέους, όπως εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων».

Η φιλανθρωπία και η φροντίδα του για τη μόρφωση των νέων τον έκαναν σεβαστό κι αγαπητό στον λαό. Η συγκυρία του θανάτου ανήμερα της 1ης του νέου έτους τον μετέφερε στον χώρο του θρύλου. Η εκκλησία τον ονόμασε Μέγα και τον ανακήρυξε άγιο. Στη λαϊκή φαντασία, όμως, έγινε ο «Άγιος Βασίλης» που «έρχεται από την Καισαρεία». Στο πρόσωπό του συγχωνεύτηκαν αρχαίες μνήμες, έθιμα ξένων λαών, δυτικές συνήθειες και λαϊκές δοξασίες και δημιούργησαν τον άξιο συμπρωταγωνιστή των εορτών του Δωδεκαήμερου. Που αρχίζει με τη γέννηση και τελειώνει με τη βάπτισή του Χριστού αλλά κυριαρχείται από την εύθυμη μορφή του Αἱ Βασίλη που φέρνει δώρα κι ελπίδες για μια καλύτερη χρονιά. Άλλωστε, για τον λαό, Χριστός και Αἱ Βασίλης τα κουβεντιάζουν κάπου κάπου:

Ταχιά ταχιά 'ν' αρχιμηνιά, ταχιά 'ν' αρχή του χρόνου,

ταχιά 'ν' όπου προπάτηξεν ο Κύριος στον κόσμο,

κ' εβγήκεν κ' εχαιρέτηξεν όλους τους ζευγολάτες.

Ο πρώτος που χαιρέτηξεν ήταν ο άγιος Βασίλης.

- Καλώς τα κάνεις, Βασιλειό, καλόν ζευγάριν έχεις.

- Καλό το λες, αφέντη μου, καλό και βλογημένο...

Και βέβαια είχε ζεμένα βόδια ο άγιος Βασίλης. Όχι μόνο στη μικρασιατική Καισαρεία αλλά και σ' ολόκληρο τον ελληνορωμαϊκό κόσμο αγνοούσαν την ύπαρξη του έλκηθρου και των τارانδων που το σέρνουν κουβαλώντας τον Σάντα Κλάους. Ο δικός μας ο Αϊ Βασίλης ήταν και παραμένει πρώτ' απ' όλα άνθρωπος. Εκείνοι που μπερδεύουν λιγάκι την κατάσταση, είναι οι καλικάντζαροι. Που και οι ίδιοι τα βρίσκουν σκούρα, όχι μόνο επειδή τους εξαφανίζει κάθε χρόνο ο Χριστός αλλά κι επειδή τους χάλασαν το πρόγραμμα. Άλλο είναι να βγαίνεις και να βολτάρεις στη γη την άνοιξη κι άλλο μες στο καταχείμωνο, επειδή κάποιοι βρήκαν βολικό ν' αλλάξουν την πρωτοχρονιά. Ας μην ξεχνάμε ότι ο κόσμος του Βασιλείου του Μεγάλου ήταν ο κόσμος της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας. Τότε συνέβησαν όλα.

Η αρχαιοελληνική πρωτοχρονιά συνέπιπτε με την αρχή της άνοιξης, όταν σηματοδοτούσε το ξανάνιωμα και τραγουδούσε τη ζωή η νέα βλάστηση, αν και οι Αθηναίοι ξεκινούσαν τη χρονιά περίπου τον δικό μας Ιούλιο (Εκατομβαιών). Κι όλοι ήξεραν ότι τέλη Φεβρουαρίου με αρχές Μαρτίου (στη γιορτή των Ανθεστήριων), ο Άδης μένει ανοιχτός και οι ψυχές βγαίνουν στην επιφάνεια, ενοχλούν τους ζωντανούς και μαγαρίζουν τις τροφές. Οι Αθηναίοι έκαναν χίλια κόλπα για να κρατήσουν τις ψυχές μακριά κι όλη μέρα μουρμούριζαν «θύραζε, Κήρες, ουκέτ' Ανθεστήρια!».

Οι Ρωμαίοι ξεκινούσαν τη χρονιά την 1^η Μαρτίου. Τότε ήταν που αποφάσιζαν οι νεκροί τους να βγουν από τους τάφους και ν' αρχίσουν το σεργιάνι στα παλιά τους λημέρια. Από τις εννιά του μήνα, οι Ρωμαίοι οργάνωναν νυχτερινές γιορτές (λεμούρια ή λεμουράλια) για να τους εξευμενίσουν και να τους πείσουν να επιστρέψουν στον Άδη. Ανάλογα έθιμα είχαν και οι αρχαίοι Πρώσοι, Νορμανδοί, Ιρλανδοί κ.λπ. Στις σκανδιναβικές χώρες, μάλιστα, τους άφηναν τη νύχτα φαγητό μπας και το φάνε, ευχαριστηθούν και πάσουν να ενοχλούν.

Στα 153 π.Χ., αποφασίστηκε οι ανώτατοι άρχοντες του ρωμαϊκού κράτους να αναλαμβάνουν τα καθήκοντά τους την 1η Ιανουαρίου. Από την ίδια χρονιά, η πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε στην ίδια μέρα. Η Καππαδοκία της Μικράς Ασίας, όπου και η Καισαρεία, κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους το 17 μ.Χ. Μαζί με την πρωτοχρονιά, μεταφέρθηκε και η εποχή που οι ψυχές των νεκρών βγαίνουν στη γη σεργιάνι. Μασκαρεύονταν μάλιστα και πείραζαν τους ζωντανούς που κανονικά δεν έπρεπε να κυκλοφορούν στους δρόμους. Στην Καππαδοκία πίστεψαν πως απαλλάσσονται από τον μπελά στις 8 Ιανουαρίου.

Με την επικράτηση του χριστιανισμού, η πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε στις 6 Ιανουαρίου, ημέρα των Φώτων και της πνευματικής γέννησης του Χριστού. Η εμφάνιση του Θεάνθρωπου ήταν ένας καλός λόγος για να πάρουν δρόμο οι ψυχές των νεκρών. Εξαφανίζονταν, λοιπόν, στις 6 κι όχι πια στις 8 Ιανουαρίου. Όμως, η χριστιανική θρησκεία είχε να παλέψει και με τις βαθιά ριζωμένες αρχαίες δοξασίες που αποδεικνύονταν πολύ πιο επικίνδυνος εχθρός από τους παλιούς αυτοκράτορες των εποχών των διωγμών. Κύριος αντίπαλος ήταν ο Μίθρας, ο ανίκητος θεός Ήλιος του οποίου τη γέννηση γιόρταζαν οι πιστοί του στις 25 Δεκεμβρίου.

Ο Μέγας Βασίλειος ήταν 24χρονος νεαρός, όταν, το 354 μ.Χ., η χριστιανική εκκλησία της Ρώμης διαχώρισε τη γέννηση από τη βάπτισή του Χριστού και καθιέρωσε την 25^η Δεκεμβρίου ως ημέρα των Χριστουγέννων. Ο Χριστός έγινε ο Ήλιος που φέρνει το φως στον κόσμο και με τη γέννησή του ξεκινά η νέα χρονιά. Η πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε στη μέρα αυτή. Όμως, φως σημαίνει ζωή. Χριστός σημαίνει ανάσταση. Κάτω, στον Άδη, κάτι έπρεπε να γίνει με τις ψυχές των νεκρών.

Η Γη δεν μπορεί να στέκεται στο κενό. Κάπου πρέπει να στηρίζεται. Και φυσικά, το στήριγμά της δεν μπορεί να είναι άλλο από ένα δέντρο. Υπάρχουν, όμως, και κάποια δαιμονικά, περίεργα όντα. Μοιάζουν με τους ανθρώπους αλλά είναι μαύρα, τριχωτά κι άσχημα και πολύ ψηλά, με κόκκινα μάτια, πόδια τράγου και φορούν σιδερένια παπούτσια. Δε μοιάζουν ακριβώς με τις ψυχές των νεκρών αλλά κρατούν ένα τεράστιο πριόνι κι όλο τον χρόνο κόβουν το δέντρο, να γκρεμίσουν τη Γη. Πάνω που κοντεύουν να τα καταφέρουν, γεννιέται ο Χριστός, οπότε το δέντρο ξαναγίνεται, τα δαιμόνια μανιάζουν, βγαίνουν στη γη κι αρχίζουν να ξεσπάνε στους ανθρώπους. Είναι οι καλικάντζαροι που έρχονται 25

Δεκεμβρίου, μπαίνουν στα σπίτια από την καπνοδόχο, κατουράνε τη φωτιά, μαγαρίζουν τα φαγητά, καβαλικεύουν τους ανθρώπους στους ώμους, βγαίνουν στον δρόμο και πειράζουν τους διαβάτες κι όλα αυτά ως τα Φώτα, οπότε ξαναγυρνάνε κάτω από τη Γη και ξαναπιάνουν το πριόνι να κόψουν το δέντρο.

Στα 1582, ο πάπας Γρηγόριος Η' επέβαλε την ημερολογιακή μεταρρύθμιση καθιερώνοντας το νέο ημερολόγιο, που διόρθωνε το παλιό του Ιουλίου Καίσαρα. Μίθρας, λεμουράλια και οι ειδωλολατρικές δοξασίες του παρελθόντος είχαν πια σβήσει. Η χριστιανική πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε πάλι στην 1η Ιανουαρίου με τον Χριστό να εξακολουθεί να γεννιέται στις 25 Δεκεμβρίου και να βαπτίζεται στις 6 Ιανουαρίου σκορπώντας τρόμο στους καλικάντζαρους. Το νέο έτος ξεκινά με τον Αϊ Βασίλη, μοναδικό ευπρόσδεκτο επισκέπτη από την καμινάδα. Οι ρωμαϊκές καλένδες των σπονδών στον Ιανό (απ' όπου και ο Ιανουάριος) αντικαταστάθηκαν από τα κάλαντα, καθώς «άγιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία» και γίνεται «φορέας και χορηγός των ευχών και της ευλογίας την οποίαν ο άνθρωπος (στην αρχή μιας νέας περιόδου) προσδοκά και ελπίζει από τον δοτήρα των αγαθών, τον Θεόν» (Γ.Α. Μέγας). Και φυσικά προσπαθεί να τον δελεάσει προσφέροντάς του τιμητικά κομμάτι από την έτσι κι αλλιώς δική του «βασιλόπιτα».

(Εθνος, 30.12.1997) (τελευταία επεξεργασία, 19.2.2009)